

Sydafrikanske Steven Cohen: Inscribed in the Book of Life, 2010 (detalje). Foto: Maria Laub.

Går grænsen ved *Hej Hitler?*

Kunst må gerne vække opsigt, skabe debat og gå til grænsen for at vække opmærksomhed og engagement. Men er *Hej Hitler* at gå for langt, når en udstilling om Holocaust i samtidskunst skal have en titel? Kunsthistoriker Natalia Gutman skriver om tanker og erfaringer i forbindelse med udstillingen *Sort Mælk – Holocaust i ny kunst*.

Af Natalia Gutman

En koncentrationslejr bygget i Lego, en guldbroche med påskriften *Jude* og en bunke blødende træstammer var nogle af de værker, man kunne møde på udstillingen *Sort Mælk – Holocaust i ny kunst* på Museet for Samtidskunst i Roskilde i foråret 2014. Værker af tretten internationale kunstnere fra Bolivia, Danmark, Israel, Polen, Sydafrika og USA var samlet for at vise, hvordan kunstnere fra hele verden fortsat interesserer sig for Holocaust i dag. Kunstnernes personlige perspektiver og forskellige kulturbaggrunde udgjorde en sammensat udstilling med værker, der både var pågående, poetiske og provokerende. Værkerne var alle af nyere dato og skabt i årene fra 1990'erne til i dag. De udvalgte kunstnere var alle 2. og 3. generation efter Holocaust og var både af jødisk og ikke-jødisk herkomst. Museet blev op til udstillingen mødt af stor interesse fra både medier og dagblade, som skrev og debatterede udstillingen. Med både anmeldelser, radioindslag, tv-interview og DR K's omtale i Smagsdommerne var også publikums interesse vakt. Interesserede gæster trodsede sne og storm til åbningen, som blev den største i museets historie, og udstillingen viste sig at blive en af de mest besøgte udstillinger med dobbelt så mange besøgende som sædvanligt. Men hvorfor bliver Holocaust ved med at interessere os? Eller er

det snarere kunstens evne til at kaste et ny blik på Holocaust, som kommer til udtryk i interessen fra de mange besøgende? Association of Holocaust Organisations (AHO) oplever stigende medlemstal, der opføres nye erindringsmuseer både i og uden for Europa og antallet af nye bøger om Holocaust har aldrig været større end de sidste to årtier, men hvorvidt der er tale om en decideret stigende interesse er svært at sige. Nye spørgsmål og åbenhed synes i hvert fald at være en ny tendens, for selvom eftertiden nu tæller mere end 70 år, var de første årtier efter Holocaust præget af tavshed og traume. Først i løbet af 70'erne og 80'erne blev der for alvor åbnet op for forskning, undervisning og bearbejdning af Holocaust, som rejste nye spørgsmål om, hvordan vi kan eller skal erindre gennem spillefilm, litteratur og billedkunst.

Kunsten kan, hvor historie har restriktioner

Kunstnerne på udstillingen tog temaer op som folkeforførelse, fjendebilleder, offer kontra bøddel, kollektiv erindring og efterlivet på en nytænkende og til tider utæmmet måde. De har gjort brug af velkendte symboler og historiske henvisninger, som

Israelske Menashe Kadishman: Faldne Blade, 1993.

På væggen: Polske Miroslaw Balka: A Crossroads in A., 2006. Foto: Maria Laub.

i værkerne blev sat ind i nye sammenhænge, der afspejler et nutidigt syn på Holocaust. Værkernes evne til at vække vores følelser og bidrage med et anderledes og nutidigt blik på et velkendt emne er interessant, fordi traditionel historieskrivning som regel er tilbageskuende og faktaorienteret. Forskningen bidrager fortsat med ny viden, men kunsten kan udvide dette felt og give et nyt blik på stof, vi kender, fordi den frem for nøgtern, saglig og historisk fremstilling af dokumentation og fakta gør brug af andre metoder og strategier. Som eksempel kan nævnes israelske Menashe Kadishman, hvis værk *Faldne Blade* inddrager publikum fysisk ved at invitere folk til at træde på 300 stålansigter, som ligger hulter til bulter på gulvet. Værket stiller spørgsmål ved den enkeltes engagement og (med)ansvar, når man med egen krop inddrages i værket og skal træde på andre – eller være vidne til, at andre mennesker bliver trådt på. *Faldne Blade* åbner op for refleksioner over umenneskeliggørelse,

håbløshed og sætter fokus på os selv som mennesker med etisk og moralsk ansvar på en interaktiv og intim måde, som kun et kunstværk kan tillade sig.

Kunsten giver således plads til den individuelle og personlige erfaring. Den skaber et rum, hvor publikum selv skal forholde sig til både kunsten og de problemstillinger, den rejser. Men når Holocaust kombineres med kunst, sker der også en udviskning af grænserne mellem fakta og fiktion, hvor fiktionen kan efterlade vrængbilleder og fakta kan fremstå utroværdig. Bolivianske Claudia Joskowitz arbejder i sin kunst med at undersøge anekdoter og myter baseret på historiske personer og begivenheder. Hendes bidrag til udstillingen var videoværket *Sympathy for the Devil*, hvor historie, anekdoter og eftertiden blandes sammen til et tankevækkende værk om retfærdighed og tilgivelse. I videoen ser man to ældre mænd i hver sin lejlighed i det samme boligkompleks. Mændene skal forestille at være

Israelske Know Hope: Re-reading the Ripples, 2014. Foto: Maria Laub.

henholdsvis en polsk-jødisk emigrant og den tidligere SS-officer og Gestapochef Klaus Barbie, som også var kendt som *Slagteren fra Lyon*. Mændene lever side om side, begge i eksil i Sydamerika, hvor både jøder og nazister søgte tilflugt før og efter 2. Verdenskrig. Ganske diskret afsløres de to mænds identitet. Først zoomes der ind på dørskiltet K. Altman, der er den falske identitet, som Klaus Barbie tog efter krigens afslutning. Dernæst zoomes der ind på døren med en mezuzah. Velvidende om hinandens identitet mødes de nu, fra tid til anden, tavse ved elevatoren i den fælles opgang. Videoen er lydløs, indtil der sættes en plade på med Rolling Stones' *Sympathy for the Devil*. På den måde tager værket fat i en problemstilling, der udspiller sig i efterkrigstidens Sydamerika, hvor dagligdagen fortsætter for nazister og jøder side om side.

En kunstoplevelse kan også blive følelsesmæssigt altdominerende og overskygge refleksion og forstå-

else. Et af de værker, som har vakt en del følelser og debat på udstillingen, er polske Artur Zmijewski's video *80064*, hvor Zmijewski er i dialog med en 92-årig tidligere Auschwitz-fange, Jozef Tarnawa. I en tatovørforretning er vi vidne til en samtale mellem Zmijewski og Tarnawa om hans oplevelser som polsk fange i udryddelseslejren. Samtalen drejes hen på det ID-nummer, som alle arbejdsfanger i Auschwitz fik tatooveret på armen. Tarnawa fortæller om forskellige oplevelser fra lejren og bliver spurgt, om han vil vise sin tatoovering. Han tager sin blazer af, ruller skjortærmene op og viser nummeret *80064*. Herefter forsøger Zmijewski at overtale Tarnawa til at få nummeret gentatooveret. Tarnawa er modvillig, men Zmijewski er insisterende og presser på. Vi er vidner til en re-enactment af det skelsættende øjeblik, hvor Tarnawa gik fra at være et individ til at blive et nummer. Men hvad er egentlig formålet med genoptegningen af tatooveringen? Hvorfor lader den ældre mand sig over-

tale? Er det overgreb i sagens tjeneste, helliger målet midlet og er det overhovedet kunst? Spørgsmålene er mange, når dette evokative værk møder sit publikum, hvilket både gør det interessant som kunst, men også kontroversielt.

Kunsten at vælge den rette titel

Udfordringen var derfor at sammensætte og formidle en udstilling, der både viste markante værker, kunne vække debat og være hensynsfuld i omgangen med et ladet og kompliceret emne. Efterlivet og bearbejdelsen af Holocaust er fortsat aktuel. Der er stadig overlevende iblandt os og pårørende, som er særlig berørt af deres families historie og omgangen med emnet. Holocaust er derfor nærværende i dag som historisk traume og som symbol på menneskehedens forbrydelse mod sig selv. At beskæftige sig med Holocaust kan derfor være kompliceret. Det er et sensitivt emne, som kaster skygger helt ind i det 21. århundrede. Udstillingen krævede derfor mange overvejelser af både kunstfaglig, praktisk og etisk karakter, hvor det første spørgsmål netop var, hvilke overvejelser vi bør gøre os i arbejdet med et følsomt emne som Holocaust. Især arbejdet med at finde den rette titel til udstillingen beviste, at emnet endnu er særligt følsomt og kræver omtanke og hensyn.

Efter at have haft mere end 200 titler i spil, hvoraf ingen af dem kunne rumme udstillingens forskellige facetter og samtidig give "blikfang", inviterede jeg en lille arbejdsgruppe bestående af folk med forskellig faglig baggrund til at hjælpe med at komme på sporet af en god titel. Valget faldt på *Hej Hitler*. Da titlen blev foreslået, var min første reaktion forlegen latter og en god portion skepsis, kombineret med en begejstring for den fængende titel. Først og fremmest er det en titel, der er simpel, let at forstå og nem at huske. Den er billedskabende og leger med den fonetiske lighed med "*Heil Hitler*". Samtidig er den interessant på indholdssiden, da den afspejler en konfrontation og et mod til at se fjenden og fortiden i øjnene, på samme måde som mange af værkerne er konfronterende og i visse tilfælde kon-

troversielle. Titlen fejrer ikke Hitler, men rummer en form for diminutiv ved den lidt barnlige hilseform *hej*. Den repræsenterer en ny og ikke-tabuiseret tilgang, som dog også er problematisk, fordi den kan misforstås som en imødekommende hilsegestus og en gensynsglæde med en ven. Samtidig er den ikke helt dækkende for udstillingens koncept og de forskelligartede værker, som også er mere poetiske og stilfærdige. Personen Hitler var heller ikke direkte repræsenteret eller refereret til i udstillingen, selvom titlen nok snarere skulle fungere som en billedliggørelse af Holocaust frem for en konkret reklame eller reference til manden. Jeg diskuterede titlen med kollegaer fra museet, hvor der både var stor tilslutning og skepsis. Nogle mente, at det var en interessevækkende titel og den ville være god og produktiv i undervisningsregi, mens andre var mere skeptiske. Jeg besluttede at vove pelsen og vælge en satirisk titel, der kunne vække nysgerrighed og være nybrydende. Dog gik der ikke længe, før jeg igen var i tvivl. Samtidig ville jeg gerne stikke en finger i jorden og få en fornemmelse for, hvad generationen før min og evt. det jødiske miljø havde af holdninger til titlen, inden den endelig skulle vedtages. Responsen var igen ikke entydig, men de som ikke kunne lide titlen, havde virkelig en stærk mening om den og pegede tomlen nedad. Med dette indblik havde jeg ikke lyst til hverken at støde eller provokere nogen, hvis ikke de positive sider, som jeg så i titlen, slog stærkt nok igennem. Hvis titlen ville blive opfattet som reklamesmart eller højtråbende, ville det tage fokus fra værkerne og hele udstillingens koncept. Opmærksomheden skulle gerne falde på udstillingens værker og de temaer, de italesætter, og ikke på en titel, som kunne opfattes som kæphøj. Hvis titlen i sidste ende ville frastøde publikum frem for at tiltrække dem, ville værkerne på ingen måde få en chance. Arbejdet måtte starte forfra – en ny titel skulle findes.

Holocausterindring er fortsat til debat

Ikke desto mindre viser dette dilemma, at der fortsat er uenighed om, hvor grænsen går for, hvordan

man kan omgås et emne som Holocaust. Denne uenighed afspejler måske netop to positioner, hvor især anden generation og ikke nødvendigvis de overlevende selv, ofte udtrykker, at der bør tages hensyn. Tredje generation synes derimod at have mindre berøringsangst og et mere udtalt behov for at vide mere, beskæftige sig med emnet og komme tættere på deres bedsteforældre og den generation, der oplevede Holocaust. Anden generation har måske i højere grad lidt under tavshed og fortrængning, fordi forældrene ville videre og lægge deres oplevelser bag sig. De ønskede i mange tilfælde at skåne børnene og ville ikke bebyrde dem med deres historie.

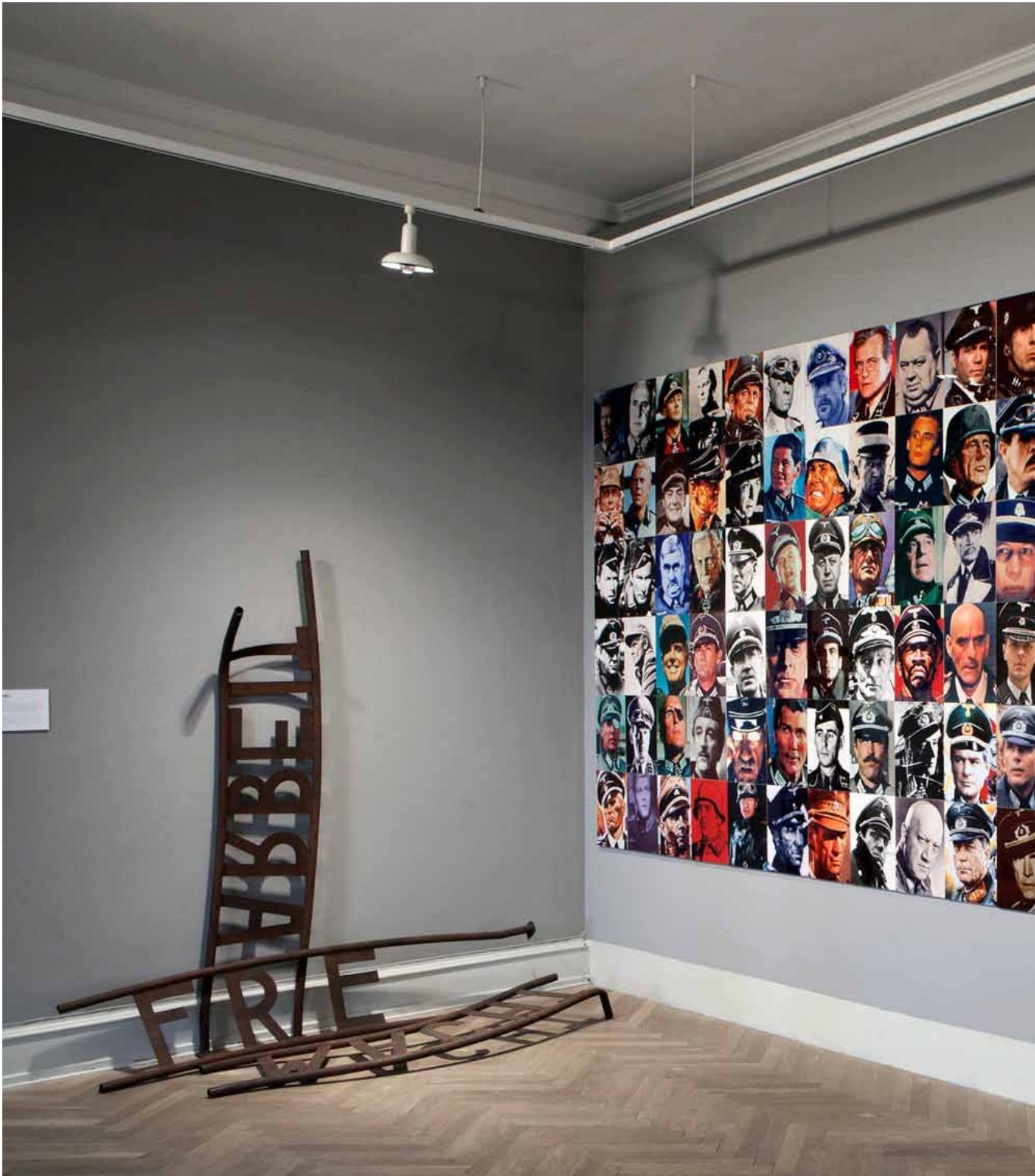
Tredje generations åbenhed, og det faktum at vi snart står over for en tid, hvor de overlevende ikke er her mere, skaber en ny situation, som vil fremprovokere nye spørgsmål i debatten om, hvordan vi kan eller skal erindre. Det vil være en ny fase, hvor distancen til Holocaust vil være større, men behovet for aldrig at glemme måske endnu tydeligere. Alleerede med værkerne fra *Sort Mælk – Holocaust i ny kunst* ses det, hvordan kunstnere i dag overrasker og skaber værker, man ikke kunne forestille sig tidligere. Et nyt blik og nye perspektiver kendetegner kunstneres arbejde, hvor mere eksperimenterende og nytænkende måder at blande fiktion og fakta måske også vil præge fremtidens mindekultur. Det autentiske vil være begrænset, fordi de overlevende ikke længere vil kunne bidrage på samme måde. Dette vil også give anledning til at kunstnere skal tænke i nye repræsentationsformer og måder at gøre emnet nærværende og aktuelt i en ny epoke. Vi ser allerede kunst, spillefilm, animationsfilm, tegneserier, teater og performance beskæftige sig med emnet på en kreativ måde, som ikke gør fremstillingerne mindre gyldige eller interessante. Tværtimod er de i tråd med tidens tendenser inden for de forskellige kunstarter og appellerer til os, fordi de gør brug af medier og kunstformer, som vi kan forholde os til.

Sort Mælk er en titel, som for de fleste vækker nysgerrighed og måske også et vist ubehag, fordi mælk

i sin naturlige form er hvid og ren. Kiasmen sort mælk stammer fra den rumænske forfatter og Holocaust-overlevende Paul Celans digt *Dødsfuga* fra 1945. Her beskriver han sine egne oplevelser fra fangenskab i lejr i et billedrigt og kontrastfyldt sprog. Ved at henvise til Celans digt i udstillingens titel får det autentiske vidnesbyrd en unik stemme blandt kunstværkerne. Førstehåndberetninger har en særlig status, fordi de netop er fortalt af personer, der selv har erfaret Holocaust, og fordi de overlevende inden længe ikke vil kunne fortælle deres historier selv. Samtidig er Celans ord betegnende for udstillingens værker, som er overraskende og modsætningsfulde. Det er en titel, der ærer de overlevende, og det er et udvalg af kunstværker, der opfordrer til eftertænkning for dem, der skal leve videre.

Kendetegnende for udstillingens værker er også fokus på aktuelle eller universelle problemstillinger. Værkerne er ikke alene tilbageskuende, men trækker tråde frem til i dag, hvor temaer som intolerance, fjendebilleder, traume og forsoning er til diskussion. Denne tendens ses også inden for undervisning og erindringskulturen, hvor fx mindedagen Auschwitz-dag d. 27. januar ikke alene handler om at mindes ofrene for Holocaust, men også andre folkedrab og om, hvordan vi lærer af historien og forebygger gentagelser. Netop dette fremadskuende perspektiv har været motiverende i arbejdet med udstillingen. Værkernes evne til at fremme den lære, der kan drages af Holocaust og andre folkedrab, som grundlæggende erfaring og betydning for hele menneskeheden. Værkernes måde at inddrage publikum og udfordre det personlige ansvar ligger os stadig på sinde.

Kunstnere og publikum har stadig spørgsmål til besvarelse omkring, hvordan vi fremmer demokrati, menneskerettigheder og tolerance, og hvordan vi opnår et demokratisk og tolerant samfund uden fordomme og racisme, hvad enten strategien skal være et *Hej* eller *Farvel* til Hitler.

På væggen: Polske Piotr Uklanski: The Nazis, 1998.

På gulvet: Amerikanske Jonathan Horowitz: Untitled (Arbeit Macht Frei), 2010. Foto: Maria Laub.

Går grænsen ved Hej Hitler?

Går grænsen ved Hej Hitler?